

Vergrijzing: tussen solidariteit en keuzevrijheid

Dubbelinterview met Arthie Schimmel en Stefanie van Vliet

‘De term “grijze golf” doet me onbewust altijd denken aan “een colonne ratten” die op de samenleving afkomt’, zegt Arthie Schimmel met een allusie naar een opmerking die Annie M.G. Schmidt ooit maakte in een interview. Idee sprak met het Tweede-Kamerlid en haar fractiegenote Stefanie van Vliet over de vergrijzing, de gevolgen voor de samenleving en de visie van D66. Maar vooral over het continue spanningsveld tussen solidariteit en individuele keuzevrijheid.

Nog steeds krijgen mensen naarmate ze ouder worden

door Martin van 't Zet en Robert Ploeg

nog steeds ouderen die denken dat de jeugd geen fatsoensnormen meer kent.

(vooral ouder dan zestig) een negatief stempel opgedrukt van zieleghed en het onvermogen om maatschappelijke ontwikkelingen nog bij te houden. Zowel Arthie Schimmel (met AOW en pensioenen in haar portefeuille) als Stefanie Van Vliet (zorg en wonen) zijn ervan overtuigd dat dit snel zal veranderen.

Maar over het algemeen is de verhouding tussen ouderen en jongeren vrij harmonieus. In vergelijking met vroeger is de situatie danig veranderd. Zaten mensen van rond de zeventig toentertijd in een bejaardentehuis nadat ze alles verplicht hadden “opgegeven”, nu overwegen mensen van die leeftijd of ze hun hypotheek wel of niet opmaken of er iets bijnemen om nog wat leuke dingen te doen. Een hoop ouderen van tegenwoordig weten dondersgoed hoe ze hun zaakjes moeten aanpakken.’

Schimmel: ‘Dankzij hun groeiend zelfbewustzijn gaan ouderen ook meer eisen stellen aan bijvoorbeeld de oudedagsvoorziening en de zorg. Ouderen binnen D66 zijn daar een goed voorbeeld van. Zij zijn mijns inziens mondiger dan een aantal jaren geleden en ze komen zelf met nieuwe ideeën voor allerlei maatschappelijke problemen op de proppen.’

Generatiedebat

Schimmel: ‘Het feit dat ouderen actief blijven, in het arbeidsproces of in vrijwilligerswerk, is van belang voor de oudere zelf maar ook voor de samenleving als geheel.’ Van Vliet: ‘Tegelijkertijd zijn ouderen van tegenwoordig ook kapitaalkrachtiger en daardoor onafhankelijker en mondiger. Ze geven hun geld uit aan leuke dingen zoals vakanties en etentjes en leveren zodoende ook een bijdrage aan de Nederlandse economie. Al moeten we natuurlijk wel beseffen dat er nog steeds een groep ouderen is die bovenstaande mogelijkheden niet heeft.’

De tegenstelling ouderen-jongeren is volgens Van Vliet een non-discussie: ‘Je hebt gewoon ouderen en jongeren. Er zijn nog steeds jongeren die ouderen met weinig respect behandelen, en er zijn

Martin van't Zet en Robert Ploeg zijn redactielid van Idee.

Stefanie van Vliet

Arthie Schimmel

Levensloopen denken

Arthie Schimmel licht haar motie over levensloopen denken toe, die onlangs Kamerbreed is aangenomen: ‘Wat daar belangrijk aan is, is dat het kabinet een daadwerkelijk begin maakt met generatiebewust denken: consequent rekening houden met de belangen van toekomstige generaties en daarvoor ook concrete voorstellen pre-

senteren. De standaardlevensloop leren-werken-pensioen is snel aan het veranderen. Maar levensloopdenken gaat verder dan het bekende verlengen van de duur van de arbeidsparticipatie. Het gaat er uiteindelijk om dat mensen hun leven meer kunnen inrichten zoals ze zelf willen, waarbij scholing, arbeid en zorg op een harmonieuze wijze gecombineerd kunnen worden. Het langer in het arbeidsproces blijven geeft de mogelijkheid om meer keuzes te maken. De variatie in levenslooppatronen vraagt om meer mogelijkheden in flexibele pensioenopbouw, levenslang leren en loopbaanonderbreking. Tegelijkertijd dient de sociale zekerheid en de fiscaliteit hierop te worden afgestemd, dus het is al met al een complex proces.⁷

Van Vliet vult aan: 'Een ander voorbeeld is levensbestendig wonen in bijvoorbeeld woongemeenschappen. Ouderen kunnen op deze manier langer zelfstandig blijven wonen en zo langer bij de maatschappij betrokken blijven. Dit vraagt om een andere manier van zorgverlening en meer thuiszorg. Met een aantal D66'ers hebben we het "hotelprincipe" ontwikkeld. Je woont ergens, of dat nou in een tehuis is of thuis, je bent daar gast en je neemt diensten af. Dat kunnen zorgdiensten zijn, maar ook omringende diensten.'

Solidariteit en keuzevrijheid

Aan de ene kant zie je dus dat mensen, ouderen en jongeren, meer keuzevrijheid verlangen. Aan de andere kant moet de solidariteit daarbij natuurlijk niet uit het oog worden verloren. Volgens Schimmel en Van Vliet hoeven die twee grootheden elkaar niet per definitie te bijten. Solidariteit is de bodem van een beschaving, zowel tussen generaties (oud en jong) als binnen generaties (ziek en gezond, minder en meer verdienenden). Op welk niveau die solidariteit precies ligt, is echter moeilijk aan te geven en door de tijd verandert dat niveau ook. Een voorbeeld van solidariteit in de zorg is het brede basispakket dat de Sociaal Economische Raad (SER) onlangs adviseerde aan het kabinet inzake de stelselherziening ziektekostenverzekeringen. Volgens Van Vliet bevat het SER-advies een goede balans tussen solidariteit en keuzevrijheid. Bij de basisverzekering gelden maximumtarieven en een acceptatieplicht voor verzekeraars. Van Vliet: 'Alleen hoort huisartsenhulp, in tegenstelling tot wat de SER vindt, natuurlijk wel thuis in het basispakket. Juist ook met het oog op de vertrouwensband die veel ouderen met hun huisarts hebben. Alles boven het basispakket kan individueel geregeld worden en ik heb er vertrouwen in dat mensen hiermee verstandig omgaan. Geheel in lijn met D66 ben ik van mening dat mensen heel goed in staat zijn om zelf keuzes te maken.' Overigens bracht Van Vliet samen met fractiegenoot Bert Bakker al eerder dan de SER een stuk over het ziektekostenstelsel naar buiten.

Wonen uit de AWBZ

Van Vliet vervolgt: 'Kijk je naar zorg en wonen, dan zie je dat in de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) ook verpleegen verzorgingstehuiskosten zitten. Daar zit dus je wonen en je zorg in. Indien je op oudere leeftijd behoeftiger wordt kun je weliswaar thuiszorg krijgen, maar op een gegeven moment houdt dat op. Je loopt er dan tegenaan dat je niet alleen dezelfde zorg moet afnemen als iedereen, maar ook hetzelfde soort huis.' Stefanie van Vliet vindt het overigens zeer terecht dat iedereen dezelfde toegang moet hebben tot dezelfde zorg, want daar zit die solidariteit in; de zorg moet gelijk zijn, en gelijk toegankelijk. 'Maar het is al-

tijd al zo geweest dat mensen in verschillende soorten huizen wonen en waarom zou dat bij ouderen dus niet zo zijn. Zonder nou die solidariteit in de zorg af te breken en terwijl je medische voorzieningen gelijk houdt, kun je dus wel zeggen: "Haal dat woondeel maar uit de AWBZ." Als iemand in een duurdere serviceflat wil zitten moet dat vooral kunnen, als hij dat deels zelf bijbetaalt, maar die zorg zal voor iedereen gelijk zijn. Dan hou je toch dat solidariteitsaspect, maar de woning moet voldoen aan een aantal voorwaarden'. Van Vliet ziet daarin ruimte om meer tegemoet te komen aan de vraag zonder de solidariteit te doorbreken.

Van aanbod- naar vraagsturing

Van Vliet: 'Tot dusver konden we vanuit de aanbodsturing min of meer zeggen: "Daar kom je te wonen, zo is de zorg", maar dat is niet meer te handhaven. Mensen richten dat zelf in, ze zeggen precies hoe ze het willen hebben. Daar is de politiek ook mee bezig. Kijk bijvoorbeeld naar de persoonsgebonden budgetten waarbij ieder zijn eigen geld heeft en kan zeggen: "Ik koop die zorg zelf in." Maar voor de mensen die dat niet kunnen moet er wel altijd de keuze zijn om dat door overheid te laten doen.' En dat geldt volgens Van Vliet overigens niet alleen voor ouderen, maar bijvoorbeeld ook voor jongeren met een handicap. 'Zolang je zulke veranderingen kunt doorvoeren binnen de bestaande gelden, en met dezelfde kans op goede zorg voor iedereen, moet dat niet al te veel problemen opleveren.'

Volgens Van Vliet is die ruimte best te creëren zonder de basis weg te vagen. Ze is ervan overtuigd dat de hoofdlijnen van de basisverzekering niet alleen binnen D66, de coalitie of het kabinet, maar ook Kamerbreed vastliggen. 'Naast de vraag wát er in dat basispakket komt, gaat het erom of een premie volledig inkomensafhankelijk zal zijn of volledig nominaal, of iets daartussenin. Dat maakt deel uit van het eerdere D66-voorstel: nominaal tot het deel premie dat zelfs de armste groepen nu al jaarlijks betalen en daarboven inkomensafhankelijk. Het nominale deel geeft de verzekeraars de kans om te concurreren, het inkomensafhankelijke deel zorgt voor solidariteit.'

Het hele verhaal rond vraagsturing is volgens Van Vliet echt iets voor de toekomst. 'Daar zijn we in de politiek nu mee bezig. Af en toe zie je dat flink misgaan omdat we ook nog wat oude systematiek van aanbodsturing hebben, maar het is wel de kant die iedereen op wil gaan.' In dit verband verdient minister Els Borst volgens Van Vliet ook een pluim omdat ze toch een hele revolutie in gang heeft gezet. Er verschijnen inmiddels zoveel notities met hoofdlijnen dat verwacht mag worden dat het beleid over zo'n tien jaar toch een heel eind is gekanteld.

Betaalbaarheid AOW

Bij de oudedagsvoorziening is de AOW het toonbeeld van solidariteit in Nederland: de werkenden betalen voor de gepensioneerden. Doordat de AOW op basis van het omslagstelsel wordt gefinancierd is het echter gevoelig voor demografische ontwikkelingen als vergrijzing. Hierdoor kan de bereidheid tot deze solidariteit onder jongeren afnemen. De instelling van het AOW-fonds, waarin extra middelen worden gereserveerd voor de grootste 'vergrijzingsprop' rond 2040, is volgens Schimmel een belangrijke stap voorwaarts. Ze wijst er flijntjes op dat het oorspronkelijke idee voor zo'n fonds afkomstig was van Louise Groenman. Uiteindelijk heeft Jan van Zijl (PvdA) dat overgenomen en is het AOW-fonds daadwerkelijk

ingesteld. Een AOW-fonds is overigens niet de enige denkbare maatregel voor de ondervanging van hogere lasten. Een bepaalde mate van fiscalisering van AOW-premies en -uitkeringen is ook mogelijk. Toen de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) dat eind 1999 voorstelde (in zijn rapport *Generatiebewust Beleid*), ontstond enorme verontwaardiging. Schimmel: 'Fiscalisering van de AOW bestaat al, zij het in gematigde vorm, omdat je na je 65ste minder belasting betaalt over inkomsten. Ik heb die ophef dan ook nooit begrepen. Maar sinds het verkiezingsdebaat van het CDA in 1994 heerst er een taboe over de belasting van de AOW.'

Minimumpensioen

Schimmel heeft met PvdA-collega Staf Depla in april een Voorontwerp Initiatiefwetsvoorstel ingediend voor een minimumpensioen en koopkrachtbescherming pensioenen. Wat houdt dit in? Schimmel: 'Het gaat om twee voorontwerpen. Samen met Depla stel ik voor dat alle werknemers in bedrijven en bedrijfstakken waar een pensioenregeling bestaat, aan die regeling mee mogen doen, ongeacht leeftijd, functiegroep of lengte van het dienstverband. In bedrijven en bedrijfstakken waar geen pensioenregeling bestaat, wordt in de voorstellen een minimale pensioenopbouw verplicht gesteld.'

Het is bekend dat werknemers in bijvoorbeeld de ICT-sector vaak liever een auto van de zaak hebben dan deelname aan een pensioenregeling. Staat een verplichte pensioenopbouw dan niet op gespannen voet met keuzevrijheid? Schimmel: 'Als je alleen keuzevrijheid hebt, zijn er aan het einde van de rit mensen die geen pensioenopbouw hebben. Bovendien bieden onze voorstellen een minimum. Daarboven is een ieder vrij om te doen wat hij of zij wil. Ik vind het onacceptabel dat er bedrijfstakken zijn die geen pensioenregeling kennen, en ook dat er in bedrijven of bedrijfstakken met een pensioenregeling bepaalde groepen werknemers zijn, zoals schoonmakers die weinig uren maken of mensen met een flexibel contract, die niet mogen meedoen aan de gezamenlijke pensioenopbouw. Daarbij gaat het om ruim 9% van de werknemers van boven de 25 jaar en om een nog veel grotere groep daaronder. Vaak zijn dit juist de mensen die ook verder weinig mogelijkheden hebben om op een andere manier een fatsoenlijke oudedagsvoorziening op te bouwen.'

Koopkrachtbescherming

Schimmel: 'Het andere voorstel gaat om een regeling voor het koopkrachtbehoud voor alle gepensioneerden. Dit geldt eveneens voor "slapers", mensen die nog niet met pensioen zijn maar ook geen pensioen meer kunnen opbouwen. Zo'n drie tot vijf procent van alle pensioenen in Nederland groeit niet mee met de jaarlijkse prijsstijgingen, het zogenaamde indexeren. Het gevolg is dat je met hetzelfde pensioen elk jaar minder kunt kopen. Het liefst zou ik zien dat alle pensioenen welvaartsvast worden en dus meegroeien met de stijging van de lonen. Dat is echter het domein van werkgevers en werknemers. De verantwoordelijkheid van de politiek gaat niet verder dan het vastleggen van randvoorwaarden waarmee elke werknemer aanspraak kan maken op een waardevast pensioen.' Bij diverse ouderenbonden en vrouwenorganisaties bestaat steun voor de voorstellen. Dit in tegenstelling tot het pensioenveld, waar sociale partners, pensioenfondsen en verzekeraars kritiek op de voorstellen uiten. Volgens hen zou een onvoorwaardelijke indexa-

tie automatisch leiden tot hogere kosten aangezien er meer gelden als buffer gereserveerd moeten worden, wat dan leidt tot hogere pensioenpremies of lagere uitkeringen. Schimmel beaamt dat deze consequentie bestaat: 'Daarom pleit ik ook niet voor een onvoorwaardelijke indexatie maar voor een "stellig voornemen" tot indexatie als de financiële middelen van de pensioenuitvoerder dat toelaten. Daarnaast kan de toezichthouder, de Pensioen- en Verzekeringskamer, in onvoorziene gevallen afwijkingen toestaan.' En maken de voorstellen kans om door de Tweede Kamer te worden aangenomen? 'Alleen de VVD en het CDA zijn op dit moment tegen, wat betekent dat een krappe meerderheid de voorstellen steunt', aldus Schimmel.

Medezeggenschap

Keuzevrijheid is alleen te effectueren als mensen ook weten wat er te kiezen valt. Daaraan schort nog het één en ander. Van Vliet: 'Ik heb onlangs nog geprobeerd om oude pensioenrechten boven water te krijgen en dat was niet gemakkelijk. En dan heb ik nog een relatief kort arbeidsverleden, dus hoe moet dat met mensen die dicht tegen de pensioengerechtigde leeftijd aan zitten?' Het is daarom essentieel dat de pensioenfondsen en verzekeraars zorgen voor een betere informatievoorziening, zowel aan gepensioneerden als de mensen die hun pensioen nog opbouwen. 'Één van de manieren om gepensioneerden meer bij hun pensioen te betrekken is hun toelating tot de besturen van pensioenfondsen en de Raden van Advies van Verzekeraars', aldus Schimmel. 'Tot op heden bestaan die besturen uit vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers en die hebben al laten weten dat ze niet van plan zijn om gepensioneerden als aparte groep in het pensioenfondsbestuur op te nemen. Ook de verzekeraars laten het wat betreft medezeggenschap van gepensioneerden afweten.'

Integrale benadering

Demografische verschuivingen in de samenleving betekenen dat op vele beleidsgebieden veranderingen moeten plaatsvinden. Een geïntegreerde benadering van het vergrijzingsvraagstuk is nodig. Dat was ook één van de aanbevelingen van het eerder genoemde WRR-rapport. Arthie Schimmel: 'Interessant was dat in dit rapport niet alleen naar de typische vergrijzingsonderwerpen als ouderdagsvoorzieningen en zorg werd gekeken, maar dat dit gebeurde in samenhang met ontwikkelingen rondom milieu, onderwijs, technologie en jongerenbeleid.' Volgens Schimmel zijn ouderenbeleid en jongerenbeleid geen verschillende werelden. Investeren in de zorg is investeren in de toekomst. Vergrijzing heeft vooral ook gevolgen voor de jongeren, omdat zij met hogere sociale lasten kunnen worden geconfronteerd terwijl tegelijkertijd hun voorzieningenniveau afneemt ten gunste van ouderen. Maar een integrale benadering van vergrijzing is in de praktijk zeer moeilijk. Van Vliet: 'Tweede-Kamerleden zijn nu gegroepeerd rond bepaalde onderwerpen, die veelal los van elkaar worden benaderd. Binnen D66 ontwikkelt een Commissie onder leiding van "oud"-D66-Kamerlid Louise Groenman op dit moment ideeën voor een nieuw, consistent en coherent overheidsbeleid gericht om de vergrijzing op te vangen.' Waar precies de grenzen tussen solidariteit en keuzevrijheid liggen, blijft het grootste discussiepunt. 'Wat we in zo'n vijftig jaar hebben opgebouwd aan sociale zorg, collectieve draagkracht en solidariteit is te kostbaar om aan de waan van de dag over te laten'. ♦